

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 29
ROČNÍK CXIII- 2019

Bratislava 2019

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXIII– 2019
ARCHEOLÓGIA 29

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Mgr. David Parma, Ph.D.
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Príspevky sú indexované a evidované v databáze Scopus/Articles are indexed and catalogued in the Scopus database

Publikované príspevky sú dostupné na www.archeologickemuzeum.sk/published articles are available on
www.archeologickemuzeum.sk

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori/the Authors are responsible for their contributions

Tlač/Print:
Ultra Print, s. r. o., Bratislava

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum, Bratislava 2019

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum/Slovak National Museum – Archaeological Museum 2019

ISBN 978–80–8060–473–8
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 ZDENĚK FARKAŠ: Záver kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou. Obj. 114/86 v Bratislave – Mlynskej doline
- 25 Ende der Kultur mit der älteren Linearbandkeramik – Objekt 114/86 aus Bratislava – Mlynská dolina
- 31 VIKTÓRIA DVORSKÁ PLHÁKOVÁ – JANA MELLNEROVÁ ŠUTEKOVÁ – JÚLIUS VAVÁK – PAVOL JELÍNEK – JANA HLAVATÁ – JARMILA BÍŠKOVÁ: Eneolitická priekopa z Budmeríc – poloha Sušička
- 44 Eneolitischer Graben aus Budmerice – Lage Sušička
- 47 PAVOL JELÍNEK – DUŠAN VALENT: Náboženské ikonografie v staršej dobe bronzovej
- 73 Religiöse Ikonographie während der älteren Bronzezeit
- 77 MARTIN TREFNÝ: Attic, Etrusco – Corinthian and South Italian vases in the collection of the Slovak National Museum in Bratislava
- 89 Attické, etrusko-korintské a jihoitalské vázy vo zbírke Slovenského národného múzea v Bratislavě
- 91 MILAN HORŇÁK: Kolaps osídlenia kultúr popolnicových polí s dôrazom na lužickú kultúru v priestore dnešného juhozápadného Slovenska
- 98 Collapse of settlements of Urnfield cultures with an emphasis on Lusatian culture in the area of today's south-western Slovakia
- 101 VIOLETTA REITER: Das Keramikdepot der mitteldanubischen Hügelgräberkultur aus Reyersdorf (NÖ)
- 129 MICHAEL BRANDL: Die Klinge aus Reyersdorf (FNr. 112)
- 130 ZORA BIELICHOVÁ: Animal bones from the Middle Bronze Age Tumuli culture site at Reyersdorf (Lower Austria)
- 136 The pottery hoard of the Mid-Danubian tumulus culture from Reyersdorf (Lower Austria)
- 136 Keramický depot stredodunajskej mohylovej kultúry z Reyersdorfu (Dolné Rakúsko)
- 136 Analýza kostí zo sídliska stredodunajskej mohylovej kultúry v Reyersdorfe (Dolné Rakúsko)
- 139 ANITA KOZUBOVÁ – VERONIKA HORVÁTH: Nur eine Faszination vom Westen oder etwas anderes? Zu hallstädtischen Einflüssen in der Vekerzug-Kultur am Beispiel des Gräberfeldes von Eger-Nagy Eged (Ostungarn)
- 156 Len očarenie západom alebo niečo iné? K halštatským vplyvom vo vekerzugskej kultúre na príklade pohrebiska v Eger-Nagy Eged (východné Maďarsko)
- 159 PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ – RADOSLAV ČAMBAL: Ojedinelý nález noricko-panónskej opaskovej zápony z Zuckermantla v Bratislave
- 166 Einzelfund einer norisch-pannonischen Gürtelschnalle vom Zuckermantl in Bratislava
- 167 JOZEF LABUDA: Štítová puklica z doby rímskej z Hontianskych Nemiec
- 170 Schildbuckel aus der römischen Kaiserzeit aus Hontianské Nemce
- 171 ANDREJ SABOV – MAREK BOTH: Neznáme rímske militárie v zbierkach Slovenského národného múzea v Martine
- 176 Unbekannte römische Militaria in den Sammlungen des Slowakischen National Museums in Martin
- 179 KATARÍNA HLADÍKOVÁ: Príspevok ku kovanim závesov picích rohov doby rímskej z južného Záhoria
- 184 Beitrag zu den Beschlägen der Gehänge von Trinkhörnern aus der römischen Kaiserzeit vom südliche Záhorie Gebiet

- 185 DANIEL SVIHALEK: Rímske kúpele a analogické stavby z germánskeho prostredia v stredodunajskom barbariku
- 195 Römische Bäder und analogische Bauten vom germanischen Milieu im mitteldonauländischen Barbarikum
- 197 ZDENEK FARKAŠ – VLADIMÍR TURČAN: Fragment náramku typu Szentendre z Beckova
- 200 Armringbruchstück vom Typ Szentendre aus Beckov
- 203 VLADIMÍR TURČAN: Včasnostredoveké bronzové kovanie z Pohanskej
- 209 Early medieval bronz fitting from Pohanská
- 211 DAVID VÍCH – ZUZANA JARUŠKOVÁ: Depot železných predmetů z Borotína na Malé Hané
- 216 Hoard of iron items from Borotín in Malá Haná
- 217 MILAN THURZO – RADOSLAV BEŇUŠ: Body remains of Archbishop Georgius (Juraj) Lippay, exhumed from the crypt under St. Martin's Cathedral in Bratislava
- 232 Telesné pozostatky arcibiskupa Juraja Lippaya, exhumované z krypty pod Dómom sv. Martina v Bratislave
- 233 KOLOKVIUM
- 233 VLADIMÍR TURČAN: Osemnáste kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie
Das achtzehnte Kolloquium zu den Fragen der römisch-germanischen Archäologie
- 235 ROBERT IVÁN – RÓBERT ÖLVECKY – JÁN RAJTÁR: Vybrané hrobové celky z germánskeho žiarového pohrebiska v Sekuliach
- 258 Ausgewählte Grabkomplexe aus dem germanischen Brandgräberfeld in Sekule
- 263 IGOR BAZOVSKÝ – RADOSLAV ČAMBAL – KATARÍNA HLADÍKOVÁ – JÁN RAJTÁR: Nové funerálne nálezy z doby rímskej zo Závodu (predbežná správa)
- 266 Neue Grabfunde aus der römischen Kaiserzeit aus Závod (Vorbericht)
- 269 BARBARA LOFAJOVÁ DANIELOVÁ – MARTIN FURMAN: Hrdoš – Nová archeologická lokalita severokarpatskej skupiny na pomedzí Oravy a Liptova
- 281 Hrdoš – eine neue archäologische Fundstelle der nordkarpatischen Gruppe an der Scheide von Orava und Liptau
- 283 MILAN HORŇÁK – ERIK HRNČIARIK – TOMÁŠ KOLON: Keramický materiál z vybraných objektov hospodárskeho zázemia neskoro-antického dvorca v Bratislave-Podunajských Biskupiciach
- 302 Ceramic material from selected buildings of the farming part of a late Antiquity Residence in Bratislava-Podunajské Biskupice
- 317 RECENZIA/REZENSIONS
Miroslava Daňová: B. Komoróczy/M. Vlach: Příběhy civilizace a barbarství – Pod nadvládou Říma. Archeologický ústav AV ČR, Brno, v.v.i., 2018, 289 strán, 1. vydanie. ISBN 978-80-7524-014-9.
- 319 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

OJEDINELÝ NÁLEZ NORICKO-PANÓNSKEJ OPASKOVEJ ZÁPONY Z ZUCKERMANDLA V BRATISLAVE¹

PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOŔŠOVÁ – RADOSLAV ČAMBAL

Keywords: South-western Slovakia, Bratislava, Zuckermandel, Noric-Pannonian belt hook, late La Tene period LTD2

Abstract: *The unique find of a Noric-Pannonian belt hook from Zuckermandel in Bratislava.* During the excavation of Zuckermandel in Bratislava, a Noric-Pannonian belt hook was found in the levelling layers, to the south of the historic Žižkova road. It represents another find from the group of Noric-Pannonian belt hooks which appear sporadically in the area of the Bratislava oppidum. Within excavations in the Zuckermandel site under Bratislava castle, it is chronologically the oldest find discovered in a secondary position, since archaeological excavation has shown that this area was only settled from the 18th century. It is, however, probable that the find is related to the late La Tène settlement of the nearby site of Bratislava-Vydrice or the Bratislava castle hill – the acropolis of the castle oppidum which is located just underneath it.

Obr. 1. Bratislava, Zuckermandel. Poloha náleziska na mape v mierke 1:10 000 s označením náleziska.

Abb. 1. Bratislava, Zuckermandel. Lage der Fundstelle auf der Karte im Maßstab 1:10 000 mit Markierung der Fundstelle.

Výskum par. č. 977

Výskum západnej časti niekdajšej bratislavskej mestskej štvrte Zuckermandel (obr. 1) realizoval Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave v rokoch 2007, 2013 a 2014 (*Lesák/Šimončíčová Koóšová 2008; 2015*). Najpodrobnejšie preskúmanou, a zároveň jedinou kompletne zachovanou parcelou pod novodobým parkoviskom, bola historická parcela č. 977 (obr. 2). Ležala južne od pôvodnej Žižkovej ulice. Výskumom boli odkryté dve krídla – východné a dvojtraktové západné, vnútorný dvor a severné suterény. Južný uzáver parcely ležal, eventuálne leží južne od skúmanej plochy, v priestore komunikácie Nábřežia arm. gen. L. Svobodu. Najstaršiu zachytenú zástavbu, rámcovo datovanú do prvej po-

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0491.

Obr. 2. Historická katastrálna mapa Zuckermanndla z rokov 1894–1895 s vyznačenou par. č. 977 (t. č. označená ako par. č.235).

Abb. 2. Historische Katastralkarte von Zuckermanndel aus den Jahren 1894–1895 mit markierter Parzelle Nr. 977 (jetzt als Parzelle Nr.235 gekennzeichnet).

lovica 18. storočia, predstavovali kamenné murivá a dlažby pod novšiu úpravou parcely. V západnom krídle k nej radíme objekt 30/14, kamenné dlažby v miestnostiach M11 a M12 a objekt 20/14. V južnej časti bolo odkryté kamenné murivo minimálne doplnené tehľami (obj. 31/14) zachytené pod väčšou časťou západného krídla. Prechádzalo pod západným obvodovým murivom, miestami sa od neho vychýlilo. Od juhozápadného nárožia pokračovalo na východ. Nebolo doložené ani v priestore vnútorného dvora a nenašlo sa ani juhovýchodné nárožie. Zo severu k nemu dosadala pravdepodobne jeho interiérová kamenná dlažba (obj. 30/14). Nárožie (obj. 32/14) v priestore vnútorného dvora bolo postavené z lomového kameňa, spájané bielou maltou. Smerovalo z východu na západ, kde sa dotýkalo západnej línie muriva obj. 31/14. Do rovnakého horizontu je datované torzo kanalizácie (obj. 34/14) z nepravidelných lomových kameňov a oranžových tehál spájaných bielou maltou. V severnej časti vnútorného dvora sa našlo kamenné murivo spájané bielou maltou (obj. 36/14) s orientáciou V–Z (*Lesák/Šimončíčová Koóšová 2015*, časť II, 222, 272, 273, 275; *Zvarová 2015*, 84-90, 103). Kamenné dlažby v severnej časti západného krídla t.j. objekty 21/14, 25/14 a 28/14, tehlové dlažby (obj. 26/14 a 27/14) ako aj objekt 18/14 na bývalom Mockovom námestí pokladáme za súdobé. Na základe nálezov mincí ich datujeme na prelom 18. a 19. storočia (ev. do druhej polovice 18. storočia) s pretrvávajúcou existenciou počas celého 19. storočia. Otázne je zaradenie objektu 37/14. Išlo o murivo z nepravidelných lomových kameňov v južnej časti par. č. 977, vo východnom profile LV22/14 (obr. 3). Bolo lokalizované vo východnom krídle, severne od miestnosti M1, po odstránení vyššie uloženého objektu 28/14. Podľa nadmorskej výšky (135,40-135,60 m n. m.) by sme ho mohli zaradiť do najstaršieho horizontu. V druhej polovici 19. storočia boli používané vstupy do interiérov s tehlovou podlahou v južnej časti parcely, toho času ešte prechodné. K prestavbám na parcele došlo na prelome 19. a 20. storočia, kedy vznikli nadzemné tehlové časti zachytených murív a kameňom dláždené chodníky vo vnútornom dvore. Najmladší horizont výstavby je datovaný do 20. storočia (*Lesák/Šimončíčová Koóšová 2015*, 23-26).

Datovanie stavebnej činnosti na par. č. 977 nadväzuje na výsledky pedologicko-geologického rozboru. Boli pri ňom analyzované vzorky odobraté z dunajských náplavových vrstiev zachytených vo vnútornom dvore. Rádiouhlíková analýza určila nekalibrovaný vek biologického materiálu (rohu dobytky) nájdeného v odobratých vzorkách orientačne okolo roku 1730 ± 20 (*Pišút 2015*). Z tohto dôvodu počiatky zástavby na par. č. 977 kladieme do 18. storočia (*Zvarová 2015*, 90; *Šimončíčová Koóšová/Lesák 2018*, 109).

Obr. 3. Bratislava, Zuckerman del, par. č. 977. Najstarší stavebný horizont (podľa: Zvarová 2015).

Abb. 3. Bratislava, Zuckerman del, Parzelle Nr. 977. Der älteste Bauhorizont (nach: Zvarová 2015).

Podložie a násypy terénu

Žižkova ulica bola prirodzenou geomorfologickou hranicou Zuckerman dla. Cesta vedúca od Vodnej veže cez Devín do Viedne pravdepodobne kopírovala okraj skalného masívu, teda iba minimálne sa odkláňala od novodobej komunikácie. Tesne na jej južnom okraji skalný masív výrazne klesal a vytváral strmý zráz. Cesta bola rozmedzím medzi plytšie zakladanou zástavbou na severe od hlbšie založenej na juhu. Severne od historickej komunikácie boli suterény zasekané do skalného podložia. Murivá stáli často priamo na skale a využívali ju ako svoju súčasť. Južne od cesty bol terén pred výstavbou najprv umelo upravený, zvyčajne navezením skalnej drviny. Uvedený postup sme zachytili aj na sever od Žižkovej ulice, no nedosahoval také rozmery ako na juhu. Predpokladáme, že najstaršie osídlenie sa sústredilo v severnej, z hľadiska záplav bezpečnejšej časti štvrte. Toho času sa zástavba hradného kopca sústredila bližšie ku stredovekému mestu a na jeho východnom svahu. Domnievame sa, že priestor kapacitne postačoval. Južný úsek Žižkovej ulice nebol do novoveku vhodný na osídlenie, no situácia si nevyžadovala takéto riešenie (*Lesák/Šimončičová Koošová 2008*, 11-19; 2015, časť VII, 30).

V Zuckerman dli býval pravdepodobne problém s povodňami (*Piffel 1970*, 36, 50, 54). Ako z výskumov v Bratislave vyplýva, až lokality nad hranicou inundácie Dunaja (140 m n. m.) boli z hľadiska záplav bezpečné. Okolo vrstevnice 137 m n. m. sú doložené viacnásobné nánosy rieky (*Jankovič 1971*, 22).

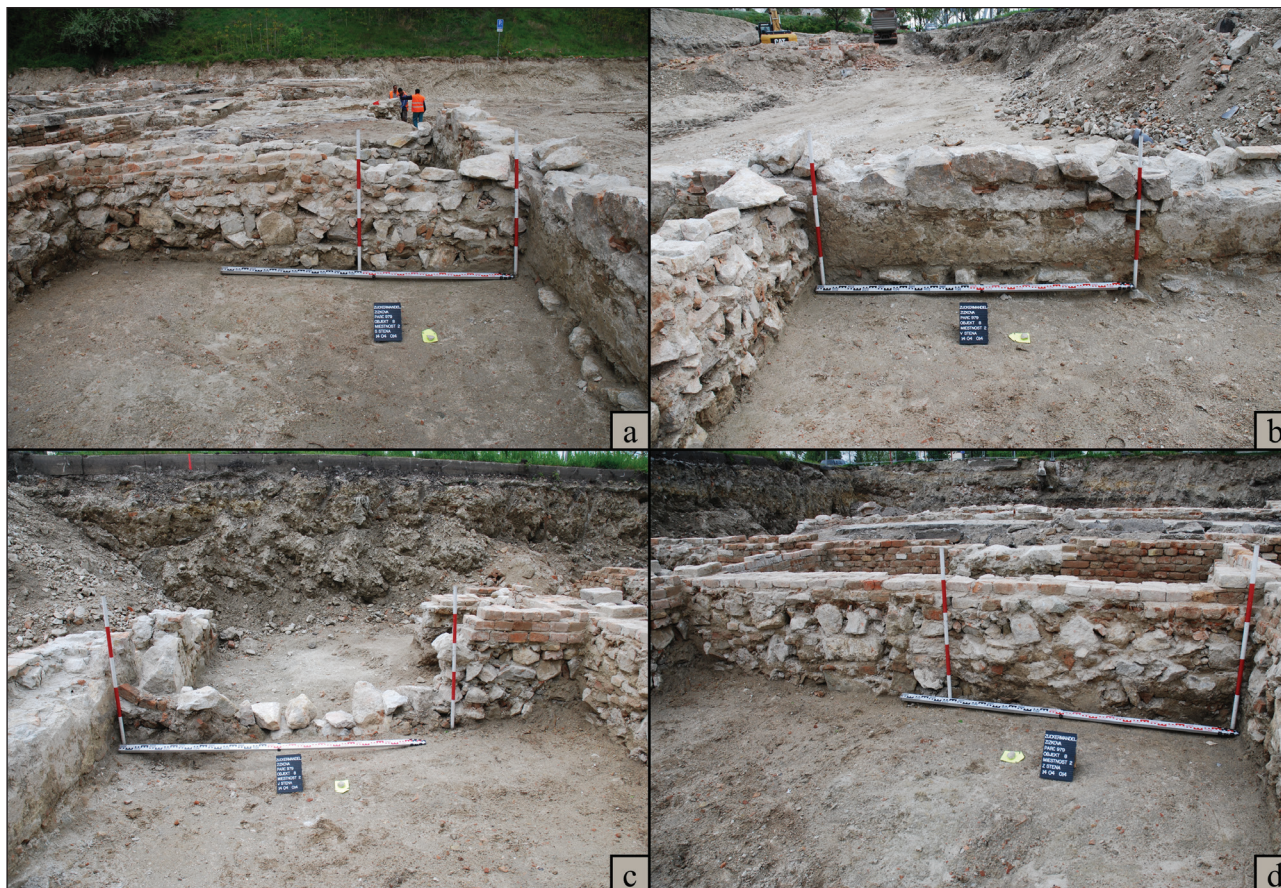
Budovanie umelých vrstiev navážok zo štrku bolo zachytené v rôznych častiach Zuckerman dla, v areáli Kostola sv. Trojice postaveného v rokoch 1734 – 1738 (*Vallašek/Plachá 1972*, 26-30), v sondách v suterénoch na Žižkovej 35 a 42 (*Piffel 1970*, 50), ako aj na celej ploche nami realizovaného výskumu. Umelé násypy striedajúcich sa vrstiev kamennej drviny a jemnozrnej hliny boli budované na skalnom podloží i nad vrstvami dunajských náplav na severnej (pred par. č.1047, 1041) aj na južnej strane (na par. č. 985, 984 – 983, 977) Žižkovej ulice (*Lesák/Šimončičová Koošová 2015*, časť VII, 13, 14, 17, 21, 22; *Šimončičová Koošová/Lesák 2018*, 110). Nezvyčajné bolo zvyšovanie terénu zachytené v líniových výkopoch v priestore Mockovho námestia (par. č. 21471/1) datované do prvej polovice 18. storočia. Terén bol vyrovnaný asi 10 – 20 cm hrubou vrstvou keramického odpadu tiahnuťou sa od severu až na juh námestia (*Lesák/Šimončičová Koošová 2015*, časť VII, 22).

Vyššie spomenutý rozbor geologicko-pedologických vzoriek dunajských sedimentov z vnútorného dvora par. č. 977 doložil relatívne dynamicky sa striedajúce usadzovanie nánosov rieky. Tie predstavovali dva až trikrát ročne sa opakujúce povodňové rytmy. Úklon skúmaných vrstiev dokladá, že v prvej polovici 18. storočia sa sledovaný priestor nachádzal priamo na brehu Dunaja (*Pišút 2015*, 140). Datovanie vyššie popísaných terénnych úprav do obdobia okolo polovice 18. storočia potvrdzuje zmienka v diele Mateja Bela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (1735 – 1736). Ten uvádza, že v južnej časti Zuckerman dla si obyvatelia domy *spevňovali navázanou murovanou hrádzou, aby ich nepodomleli vlny rieky* (*Bratislava Mateja Bela 1984*, 213). Na základe spomínaného geologicko-pedologického rozboru P. Pišút predpokladá, že sedimentácia riečeho materiálu mohla byť iniciovaná zámerne kvôli novej výstavbe. Nасыpaním kamenného výhonu mohla vzniknúť zátoka, v ktorej dochádzalo k usadzovaniu materiálu vo forme štrkopieskovej lavice. Tá potom vytvorila vhodný podklad pre zakladanie stavieb (*Pišút 2015*, 140; *Šimončičová Koošová/Lesák 2018*, 110).

Nálezové okolnosti

Zástavba na par. č. 977 bola v západnom krídle postavená na staršie nivelety, prípadne priamo na vrstvy dunajských náplav. Vyrovnávacie zásypy boli zachytené na východnom okraji parcely, pod východným krídlom. Z takto upraveného terénu pod miestnosťou M2, vo východnom krídle parcely, pochádza noricko-panónska zápona opasku typu Garbsch G2a. Našla sa v úrovni $\pm 137,20$ m n. m.

Obr. 4. Bratislava, Zuckerman del, par. č. 977, terénna dokumentácia murív a nálezovej situácie (Foto: P. Klegová, L. Škrobáková).

Abb. 4. Bratislava, Zuckerman del, Parzelle Nr. 977, Geländedokumentation der Mauern und der Fundsituation (Foto: P. Klegová, L. Škrobáková).

Obvodové murivá miestnosti M2 možno charakterizovať ako zmiešané, tehlovo-kamenné (obr. 3; 4a-d). Západné murivo bolo široké 48–55 cm. V spodnej časti prevažovali kamene, no vrch bol postavený výlučne z tehál. Bolo zachované do výšky 78 cm. Východné murivo bolo kamenno-tehlové, široké 48 – 53 cm. Zvnútra bolo omietnuté šedo-bielou omietkou. Rovnaký charakter malo aj v miestnostiach M1 a M3. Domnievame sa, že všetky tri miestnosti tvorili pôvodne jeden celok dodatočne predelený priečkami. Východné murivo bolo zachované do výšky 80 cm. Na južnej strane miestnosti bolo zachytené kamenno-tehlové murivo do výšky 80 cm (od základovej špáry do výšky 103 cm) so šírkou len 34 cm. V úrovni 60 cm od základovej špáry bola viditeľná niveleta tehlovej dlažby. Z murív miestnosti M2 pochádzali oranžové tehly so značkami S-R, CIP, CPR s rozmermi okolo 26 x 14,5 x 6 cm. Sú datované prevažne do 18. až 19. storočia (*Lesák/Šimončíčová Koošová 2015*, časť II, 214, 215).

Z rovnakej miestnosti pochádza aj mincový nález. Je ním grajciar Františka I. z roku 1800. Keramika alebo iné archeologické nálezy sa v tomto uzavretom priestore nenašli.

Rozbor a vyhodnotenie nálezu

Bronzová opasková zápona rámovej konštrukcie typu Garbsch G2a s dvoma stredovými spojovacími článkami resp. jazýčkami (obr. 5: 1a, 1b; podľa *Garbsch 1965*, 81, Abb. 43: a) je vyhotovená liatím, s dvojicou rovných dlhých strán a dvojicou dovnútra mierne poloblúkovito preliačených bočných kratších strán zápony. Spojovacie články resp. jazýčky sú v tvare hláv vodných vtákov (kačičiek) a sú nezdobené. V priereze má telo zápony tvar nepravidelného obdĺžnika. Rozmery zápony: dĺžka rámovej konštrukcie: 3,8/3,5 cm, šírka bez jazýčkov: 1,9 – 2 cm, dĺžka zápony s jazýčkom: 2,7 cm, rozmery jazýčkov: 1,2 x 0,5 cm (Dočasné uloženie: Mestský ústav ochrany pamiatok, prír. č. 118/14/2).

Noricko-panónske súčasti odevu (spony a opaskové kovania) sa v priestore juhozápadného Slovenska začínajú vyskytovať v rámci neskoršej doby laténskej stupňa LTD2. Svoju obľubu získavajú predovšetkým ako doplnok odevu na začiatku staršej doby rímskej.

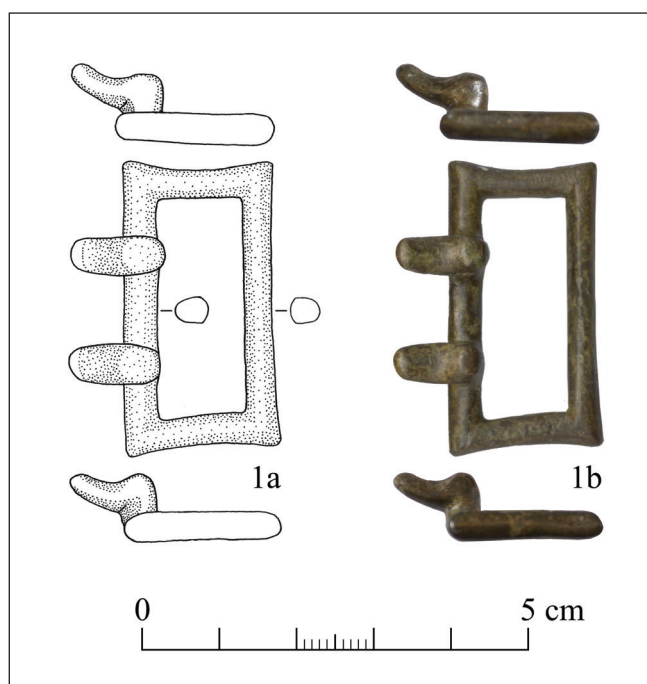
Nami pertraktovaný exemplár z Zuckerman del (obr. 5: 1a, 1b) spadá ešte k neskorolátenskemu k typu Garbsch G2a. Z hľadiska typológie patrí v rámci dvojjazýčkových zápon k najstarším a nateraz k ojedinelým nálezom. Analogický nález k zápone z Zuckerman del pochádza z Magdalensbergu, Mihova, Warmhofu a Koczku (*Garbsch 1965*, 82) ako aj z dvoch hrobových celkov v strednom Nemecku. Ide o nálezy lokality Bebra a z Kleinzerbstu, z hrobu 73 (*Bemmann 1999*, 162, Abb. 8: 1, 2). Tieto typy sú datované na začiatok 1. storočia po Kr., do počiatku staršej doby rímskej (*Garbsch 1965*, 81; *Bemmann 1999*, 162).

Z neskorolátenského prostredia JZ Slovenska, resp. zázemia bratislavského oppida, poznáme podľa súčasného stavu výskumu nateraz zápony typu Garbsch G1a, resp. G1b z dvoch lokalít. Prvý nález typu Garbsch G1a (Garbsch 1965, 80) pochádza z bratislavského Starého mesta, z neskorolátenského výrobného objektu kovolejárskej dielne na Zelenej ulici 10 – Ventúrskej ulici 12, kde sa našiel spolu so sponou typu Alèsia a striebornými mincami typu Karlstein (Musilová/Lesák 1996, 209 n.). Druhým je nález z Malých Karpát nad Pezinkom, kde bol nájdený v blízkosti depotu piatich kusov hexadrachiem bratislavského typu Biatec aj niekoľko súčastí noricko-panónskeho opaska (Čambal/Budaj 2009, 200, tab. I: 9a, 9b). Ide o bronzovú obdĺžnikovú opaskovú záponu s jedným stredovým spojovacím článkom typu Garbsch G1b (Garbsch 1965, 80) a o obojstranné, nitmi zdobené bronzové plechové kovanie opaska typu Garbsch B7g (Čambal/Budaj 2009, 200, tab. I: 8a, 8b; Garbsch 1965, 93). Plechy kovania sú prepojené pomocou dvoch tyčínok, ktoré sú spojené osmičkovitou objímkou na oboch ich koncoch. Typy patriace do doby rímskej sú spojované už kompletne odliatou rámovou spojkou so stredovou prepážkou. Odlišná je aj výzdoba prehnutých častí oboch plechov kovani v mieste spojenia platničiek v stredovej časti. V našom prípade sú ryhy rovné, v prípade doby rímskej sú už šikmé a za prehnutou časťou je plech kovania vypuklý v tvare zvislej šošovky. Na pohrebiskách zo začiatku staršej doby rímskej sa vyskytujú vyvinutejšie, zdobené formy týchto opaskových zápon s dvojicou jazýčkov, patriace k typu Garbsch G2b-d. Sú súčasťou výbavy hrobových celkov, datovaných do obdobia prvých decénií 1. stor. po Kr. (stupeň B1b-B1c). K najstarším patria dva žiarové hrobové celky z Devína, pričom zápona typu Garbsch G2d sa našla v hrobovom celku B (Kolník 1959; 1991, obr. 5; 2012, obr. 384: 11). Okrem toho pochádzajú aj z pohrebísk v Abraháme, hrob 100 (Kolník 1980, Taf. XXXVIII: 100: d) a typ G2c z Kostolnej pri Dunaji, hrob 35 (Kolník 1980, Taf. C: e; CLIII: c). Podobný typ sa našiel aj na sídlisku v Bratislave-Trnávke (Kolník 2012, obr. 389). V ostatnom období sa problematike noricko-panónskych súčastí odevu venovala I. Kvetánová, ktorá ju zosummarizovala (Kvetánová 2006, 379 nn., obr. 5, 12). Tieto súčasti odevných doplnkov sú spájané s pôvodným keltským obyvateľstvom Norika a Panónie v neskorkej dobe laténskej, ktoré sa tešili obľube aj v 1. storočí po Kr. v germánskom prostredí naddunajského Barbarika. V Noriku sa pásové garnitúry nachádzajú predovšetkým v ženských hroboch, avšak v Čechách, resp. v Barbariku sa objavujú hlavne v mužských hroboch, napr. na pohrebisku v Dobřichově-Piřchore (Droberjar 1999a, 3; 1999b; Krekovič 1987, 246; Kvetánová 2006, 384).

Podľa J. Garbscha ide v prípade zápony typu *Garbsch G1a* a *G1b* o najvčasnejšie formy, vyskytujúce sa v prvých desaťročiach 1. storočia po Kr. (Garbsch 1965, 92). Podľa E. Droberjara (1999b, 145) spadajú do včasnej fázy stupňa B1 (B1a – 10/5 pred Kr. – 20/30 po Kr.). Analogický nález k zápone typu Garbsch G1b z Pezinka pochádza zo Skalskej Novej Vsi, z oblasti púchovskej kultúry (Pieta 1982, 50, Taf. XVI: 15). Podľa E. Krekoviča ide podobne, ako v prípade nálezu z Pezinka, o starobyľý tvar tohto typu noricko-panónskej zápony (Krekovič 1987, 246). Predpokladáme, že súčasti noricko-panónskeho opasku so záponou patria k najvčasnejším typom noricko-panónskych opaskových garnitúr, spadajúcich do obdobia poslednej tretiny príp. štvrtiny 1. storočia pred Kr.

Keďže ide o nález z minimálne sekundárnej polohy nájdený vo vyššie opísanej nálezovej situácii, nie je vylúčené, že pôvodne predmet súvisel s neskorolátenským osídlením neďalekej Bratislavskej Vydrice v podhradí, vzdialenej od miesta nálezu približne 250 metrov. Na Vydrici je doložené výrazné neskorolátenské osídlenie zo stupňov LTD2a aj LD2b (Baxa et al. 1990, 38; Čambal/Kovár, v tlači; Čambal/Kovár/Hanuš 2012, 117-136; Jelínek/Kovár/Benuš 2010, 25-31; Kolníková/Kovár 2010, 69-73; Kovár/Hanuš 2012, 180-183; Kovár/Čambal/Hanuš/Jelínek 2014, 97-106; Kvetánová/Kovár 2010, 389-399; Pieta/Zachar, 185). Na lokalite sa našla aj najstaršia germánska keramika, datovaná do stupňa A (Čambal/Kovár/Hanuš 2013, 79-84). Nie je vylúčené, že by teoreticky zápona mohla súvisieť aj s osídlením bratislavského hradného vrchu, akropoly oppida (Čambal 2004; Lesák/Vrtel/Kováč 2011, 29-33; Musilová 2011, 187-205; Musilová/Resutík/Lesák 2012, 197-205; Vrtel 2012, 164-179).

Noricko-panónsku záponu opaska typu Garbsch G2a je možné rámcovo datovať na záver neskorolátenského osídlenia tejto oblasti v LTD2b, ako aj na začiatok staršej doby rímskej. Bratislavské oppidum ako sídlisková štruktúra existovalo predovšetkým v stupňoch LTD2a

Obr. 5. Bratislava, Zuckermandel. Noricko-panónska zápona typu Garbsch G2a (Kresby a foto: R. Čambal).

Abb. 5. Bratislava, Zuckermandel. Norisch-pannonische Gürtelschnalle vom Typ Garbsch G2a (Zeichnungen und Foto: R. Čambal).

a LTD2b a v rámci nich sú v nálezových situáciách doložené pravdepodobne dva časovo rozdielne katastrofické horizonty (Vrtel 2015; 53 nn.; 2016, 333 nn.). Záver existencie a osídlenie bratislavského oppida je kladený až do posledných dvoch decenií 1. stor. pred Kr. (Čambal et al. 2015, 225 nn.; Vrtel et al. 2014, 65, 66; Vrtel 2016, 339, 340;).

Nezodpovedanou ale zostane otázka, za akých okolností sa zápona dostala do tejto nálezovej situácie, či vôbec súvisí s osídlením neďalekej Vydrice, resp. oppida ako takého v jeho záverečnej fáze (LTD2b), alebo ide o predmet prinesený v minulosti obyvateľmi Zuckermanďla z neznámeho miesta a za neznámych nálezových okolností.

LITERATÚRA

- Baxa/Kolníková 1992 – P. Baxa/E. Kolníková: Keltské mince z Bratislavy-Vydrice. Slov. Num. 10, Nitra XII, 139.
- Baxa et al. 1990 – P. Baxa/L. Zachar/M. Thurzo/A. Šefčáková: Záchraný výskum na Vydrici v Bratislave. AVANS v roku 1988. Nitra 1990, 38.
- Bemmann 1999 – J. Bemmann: Norisch-pannonische Trachtbestandteile aus Mitteleuropa. Zur Bedeutung fremden Sachguts am Beginn der älteren römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege, Band 41, Stuttgart 1999, 151-174.
- Bratislava Mateja Bela 1984 – J. Tibenský (ed.): Bratislava Mateja Bela. Bratislava 1984.
- Droberjar 1999a – E. Droberjar: Od plaňanských pohárov k vinařické skupině. Kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů. Sborník Národ. Muz. Praha 53, 1999, 1-58.
- Droberjar 1999b – E. Droberjar: Dobřichov-Piňhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). FontArchPrag 23. Prague 1999.
- Čambal 2004 – R. Čambal: Bratislavský hradný vrch – akropola neskorolátenského oppida. Zbor. SNM Arch. Supplementum 1, Bratislava 2004.
- Čambal/Budaj 2009 – R. Čambal/M. Budaj: Keltské tetradrachmy z Pezinka a Bratislavy – Rače. Zbor. SNM 103, Arch. 19, 2009, 197-214.
- Čambal/Kovár 2019 – R. Čambal/B. Kovár: Značky na nádobách z doby laténskej na príklade lokality Bratislava-Vydrica. In: Bazovský, I. – Březinová, G. (edit): Ludia a hory – Archeologická perspektíva. Bratislava – Nitra 2019, 179-188.
- Čambal/Kovár/Hanuš 2012 – R. Čambal/B. Kovár/M. Hanuš: Typológia neskorolátenskej keramiky Bratislavy-Vydrice. Predbežné výsledky. In: G. Březinová/V. Varsík (eds.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012, 117-136.
- Čambal/Kovár/Hanuš 2013 – R. Čambal/B. Kovár/M. Hanuš: Prvé germánske nálezy z Bratislavy – Vydrice. Zbor. SNM 107, Arch. 23, 2013, 79-84.
- Garbsch 1965 – J. Garbsch: Die norisch-pannonische Frauentrach im 1. und 2. Jahrhundert. München 1965.
- Jankovič 1971 – V. Jankovič: Z dejín bratislavského Podhradia a mesta. Bratislava 6, 1971, 11-34.
- Jelínek/Kovár/Benuš 2010 – P. Jelínek/B. Kovár/R. Benuš: Sídlišťové nálezy ľudských kostier z lokality Vydrica (Bratislava, Slovensko). In: R. Tichý (ed.): Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlišťích. Archeologické studie Univerzity Hradec Králové 2. Hradec Králové 2010, 25-31.
- Kolník 1959 – T. Kolník: Germánske hroby zo staršej doby rímskej zo Zohora, Žlkoviec a Kostolnej pri Dunaji. Slov. Arch. 7, 1959, 144-162.
- Kolník 1980 – T. Kolník: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980.
- Kolník 1991 – T. Kolník: Zu ersten Römern und Germanen an der mittleren Donau im Zusammenhang mit den geplanten römischen Angriffen gegen Marbod 6 n. Chr. In: Die römische Okkupation nördlich der Alpen zur Zeit des Augustus. Kolloquium Bergkamen 1989: Vorträge, Bodentaltertürmer Westfalens, Bd. 26. Aschendorf Münster 1991, 71-84.
- Kolník 2012 – T. Kolník: Na scénu prichádzajú Kvádi. In: T. Štefanovičová/J. Šedivý (eds.): Dejiny Bratislavy I. Brezalauspurc – na križovatke kultúr. Bratislava 2012, 231-236.
- Kolníková/Kovár 2010 – E. Kolníková/B. Kovár: Nálezy mincí z doby laténskej z bratislavského Podhradia. Zbor. SNM 104, Arch. 20, 2010, 69-73.
- Kovár/Hanuš 2012 – B. Kovár/M. Hanuš: Kelti na Vydrici. In: T. Štefanovičová/J. Šedivý (eds.), Dejiny Bratislavy I. Brezalauspurc – na križovatke kultúr. Bratislava 2012, 180-183.
- Kovár/Čambal/Hanuš/Jelínek 2014 – B. Kovár/R. Čambal/M. Hanuš/P. Jelínek: Keltské osídlenie v podhradí – Vydrici. In: M. Musilová/P. Barta/A. Herucová (zost.): Bratislavský hrad. Dejiny, výskum a obnova. Bratislava 2014, 97-106.
- Krekovič 1987 – E. Krekovič: Rímske importy na Slovensku. Pam. Arch. 78, 1987, 231-282.
- Kvetánová 2006 – I. Kvetánová: Noricko-panónske súčasti odevu v germánskych hroboch zo severnej časti stredného Podunajska. In: E. Droberjar/M. Lutovský (eds.): Archeologie Barbarů 2005. Praha 2006, 379-404.
- Kvetánová/Kovár 2010 – I. Kvetánová/B. Kovár: A grapevine leaf shaped bronze object from Bratislava (site Vydrica, Podhradie, Slovakia), Arch. Korrb. 3/10, 2010, 389-399.
- Lesák /Šimončičová Koošová 2008 – B. Lesák/P. Šimončičová Koošová: Výskumná dokumentácia z predstihového archeologického výskumu v lokalite PR Bratislava, Žižkova ulica, východná časť parcely č.956/3, k. ú. Bratislava – Staré mesto, plocha č.1. Bratislava 2008, rkp. uložený v archíve MÚOP, inv. č. V1548.

- Lesák/Šimončičová Koošová 2015* – B. Lesák/P. Šimončičová Koošová: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu PR Bratislava-Zuckermandel-Žižkova ulica, predstihový archeologický výskum a archeologický výskum v priebehu stavebno-zemných prác na stavbe “Polyfunkčné mestské centrum Zuckermandel, celok Žižkova, Bratislava“ v rokoch 2013–2014, Bratislava 2015, rkp. uložený v archíve MÚOP, inv. č. V1702.
- Lesák/Vrtel/Kováč 2011* – B. Lesák/A. Vrtel/J. Kováč: Archeologický výskum nádvorja Bratislavského hradu 2008 – 2010. Predbežné výsledky. In: Projekt. Slovenská architektonická revue 4/5, 2011, 29-33.
- Musilová 2011* – M. Musilová: Bratislavaer Burg – Arx Boiorum im Lichte der neuesten archäologischen Funde Archäologische Forschung – Winterreithalle. In: ANODOS 10/2010, Trnava 2011, 187-205.
- Musilová/Lesák 1996* – M. Musilová/B. Lesák: Mince z neskorolátenských objektov v Bratislave (archeologický výskum 1991-1995). Slov. Num. 14, 1996, 207-213.
- Musilová/Resutík/Lesák 2012* – M. Musilová/B. Resutík/B. Lesák: Prienik rímskej kultúry do neskorolátenského prostredia. Najnovšie výskumy na Bratislavskom hrade. In: J. Šedivý /T. Štefanovičová (eds.): Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc – na križovatke kultúr. Slovart, Bratislava, 197-205.
- Pieta 1982* – K. Pieta: Die Púchov – Kultur. Nitra 1982.
- Pieta 2008* – K. Pieta: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus XI. Nitra 2008.
- Pieta/Zachar 1993* – K. Pieta/L. Zachar: Neskorolátenske oppidum v historickom jadre mesta. In: T. Štefanovičová a kol.: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava 1993, 148-209.
- Piffel 1970* – A. Piffel: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia (Domy č. IV – 371/30 a IV – 470/32 na Podhradskom nábřeží, Slepá ulička a Popradská ulica) III. Bratislava 5, 1970, 23-62.
- Pišút 2015* – P. Pišút: Pedologicko-geologická správa k archeologickému výskumu – PR Bratislava, Žižkova ul. – Zuckermandel, nábřeží Dunaja. In: B. Lesák/P. Šimončičová Koošová: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu PR Bratislava-Zuckermandel-Žižkova ulica, predstihový archeologický výskum a archeologický výskum v priebehu stavebno-zemných prác na stavbe “Polyfunkčné mestské centrum Zuckermandel, celok Žižkova, Bratislava“ v rokoch 2013–2014, časť V, Bratislava, 2015, 135–141, rkp. uložený v archíve MÚOP, inv. č. V1702.
- Šimončičová Koošová/Lesák 2018* – P. Šimončičová Koošová/B. Lesák: Zuckermandel – od Podhradia k mestskej časti Bratislavy. Arch. Hist. 43/1, 2018, 97-113.
- Vallašek/Plachá 1972* – A. Vallašek/V. Plachá: Príspevok k osídleniu bratislavského Podhradia. Bratislava 7, 1972, 5-7.
- Vrtel 2012* – A. Vrtel: Keltské oppidum v Bratislave. In: T. Štefanovičová/J. Šedivý (eds.), Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc – na križovatke kultúr. Bratislava 2012, 164-179.
- Vrtel et al. 2014* – A. Vrtel/B. Lesák/J. Kováč/I. Staník: Neskorolátenske osídlenie nádvorí paláca Bratislavského hradu. In: M. Musilová/P. Barta/A. Herucová (zost.): Bratislavský hrad, dejiny, výskum a obnova. Bratislava 2014, 45-71.
- Vrtel 2015* – A. Vrtel: Bemerkungen zum Katastrophenhorizont des Bratislavaer Oppidums. In: S. Wefers et al. (Hrsg.): Waffen–Gewalt–Krieg, Beiträge zur Internationalen Tagung der AG Eisenzeit und des IAUR–Rzeszów 19. – 22. September 2012, BUFM 79, 2015, 53-69.
- Vrtel 2016* – A. Vrtel: The internal structure of late La Tène settlement of Bratislava. In: G. Blancquart/F. Malrain: Évolution des sociétés gauloises du Second âge du Fer, entre mutations interne set influences externes. Actes du 38e colloque international de l'AFEAF – Amiens du 29 mai au 1er juin 2014. Revue Archéologique de picarde, N° Spécial 30/2016, 333-342.
- Zvarová 2015* – Z. Zvarová: Bratislava – Zuckermandel, architektonicko-historické vyhodnotenie stavebných konštrukcií. In: B. Lesák/P. Šimončičová Koošová: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu PR Bratislava-Zuckermandel-Žižkova ulica, predstihový archeologický výskum a archeologický výskum v priebehu stavebno-zemných prác na stavbe “Polyfunkčné mestské centrum Zuckermandel, celok Žižkova, Bratislava“ v rokoch 2013–2014, časť V, Bratislava 2015, 3–134, rkp. uložený v archíve MÚOP, inv. č. V1702.

EINZELFUND EINER NORISCH-PANNONISCHEN GÜRTELSCHNALLE VOM ZUCKERMANDEL IN BRATISLAVA

PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ – RADOSLAV ČAMBAL

Der Fund einer norisch-pannonischen Gürtelschnalle während der Grabung des ehemaligen Stadtviertels - Zuckerman del in Bratislava in den Jahren 2013–2014 ist interessant, aber chronologisch entzieht er sich völlig vom Fundfond der untersuchten Fundstelle. Er stammt minimal von sekundärer Lage und man kann annehmen, dass er ursprünglich mit der spätlatènezeitlichen Besiedlung der unweiten Vydrica in dem Schloßgrund oder mit dem Burgberg von Bratislava zusammenhing. Er wurde auf der detailliert untersuchten historischen Parzelle Nr. 977 südlich von der ursprünglichen Žižkova Straße gefunden. Ihre ältesten Baukonstruktionen (Steinmauern und Fußböden) stammen aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts.

Zuckerman del teilte eine natürliche geomorphologische Linie, die die Žižkova Straße bildete. Sie kopierte den Rand des Felsmassivs, der dicht an seinem südlichen Rand einen steilen Anhang bildete. Die Straße bildete einen Scheidepunkt zwischen der flacher angelegten Verbauung im Norden mit Souterrainräumen die in den Fels eingehauen wurden von der Richtung der tiefer angelegten Bauten in Süden. Wir nehmen an, dass sich die älteste Besiedlung wegen der sich zu wiederholenden Überschwemmungen im Norden konzentrierte. Südlich von der Žižkova Straße wurden die Bauten im künstlich adaptierten Gelände errichtet. Am öftesten wurde er mit dem aufgetragenen Felsschutt erhöht, wobei die mächtigeren Aufschüttungen südlich der Straße festgestellt wurden.

Die Verbauung auf der Parzelle Nr. 977 wurde im westlichen Flügel auf den älteren Nivelletten realisiert, eventuell direkt auf die Schichten der Donauüberschwemmungen. Die ausgleichenden Aufschüttungen des Felsschutts wurden am Ostrand der Parzelle festgestellt, unter dem östlichen Parzellenflügel. Vom so hergerichteten Gelände unter dem Raum M2 im östlichen Flügel der Parzelle stammt eine norisch-pannonische Gürtelschnalle vom Typ Garbsch G2a. Sie wurde in Niveau $\pm 137,20$ m. ü. Meere gefunden. Vom gleichen Raum stammt auch ein Kreuzer von Franz I. (1800). Keramik oder andere Funde wurden in diesem geschlossenen Raum nicht gefunden.

Die Rahmendatierung des norisch-pannonischen Gürtels vom Typ Garbsch G2a gehört ans Ende der Spätlatènezeit, Stufe LTD2b, eventuell an den Anfang der römischen Kaiserzeit. Aus der unweiten Vydrica ist eine markante spätlatènezeitliche Besiedlung der Stufen LTD2a und LTD2b, wie auch die älteste germanische Keramik der Stufe A belegt. Das Oppidum von Bratislava als Siedlungsstruktur, existierte vor allem während der Stufen LTD2a und LTD2b. Das Ende seiner Existenz wird in die letzten zwei Dezennien des 1. Jahrhunderts vor Chr. gelegt.

Unbeantwortet bleibt auch weiterhin die Frage, wie die Gürtelschnalle in die Verfüllungsschichten kam, und ob sie mit der Besiedlung der unweiten Vydrica, bzw. des Oppidums während seiner Schlussphase (LTD2b) zusammenhing.

*Mgr. Petra Šimončičová Koóšová, PhD.
Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave
Uršulínska 9, 811 01 Bratislava
almos@post.cz*

*Mgr. Radoslav Čambal, PhD.
Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum
Žižkova 12, 810 06 Bratislava
radoslav.cambal@snm.sk*